

Leder: Tilhørighet: Å skape fellesskap i barnehagen

Eva M. Johansson

Universitetet i Stavanger, Norge

Korrespondanse: Eva M. Johansson, e-post: eva.johansson@uis.no

Att barn har rätt att uppleva tillhörighet till kamrater och vuxna i förskolan oavsett deras bakgrund, erfarenheter och kompetenser kan tyckas vara en självklarhet, men hur ser det ut i dagens förskola? Hur går det till när tillhörighet skapas i förskolan?

I det här temanumret utforskas tillhörighet i förskolan – i vardagens olika samspel, i politiska dokument och med hjälp av olika frågeställningar. Frågor som de olika studierna vill belysa är: Hur skapas tillhörighet? Hur inramas tillhörighet i policydokument? Hur ser tillhörighet ut i förskolans olika gemenskaper, för personal, barn och deras föräldrar?

Projektet

De olika artiklarna tar utgångspunkt i en studie om tillhörighet i norska barnehager¹ som i sin tur är del av ett större internationellt forskningsprojekt: *Politics of Belonging: Promoting children's belonging in educational settings across borders*. Med stöd av NordForsk (p.nr 85644) startade studien 2018 och har pågått till och med juni 2021. Totalt har tjugofemtalet forskare från fem länder medverkat: Finland (Oulu universitet), Island (Islands universitet), Norge (Universitetet i Stavanger), Nederländerna (Zuyd universitet) samt Sverige (Linnéuniversitetet). Tio förskolor och 11 skolor med barn i åldrarna 3–8 år, deras personal

1 Eftersom texten är svensk använder jag ordet förskola för barnehage i övriga texten.

och barnens föräldrar har medverkat i studien. Alla har ett intresse för frågor om tillhörighet och mångfald i förhållande till de yngre barnen i utbildningssystemet.

I detta temanummer tar vi utgångspunkt i den norska delen av studien. Under en period av två år har vi forskare samarbetat med personal i tre olika förskolor i Norge. I varje förskola ingår två barngrupper med barn i åldrarna 3–5 år, deras personal och deras föräldrar. Forskarna har mött personalen regelbundet i reflektionsseminarier för att tillsammans diskutera olika frågor som har att göra med arbetet med tillhörighet i förskolan. Ansvaret är gemensamt och både personal och forskare har bidragit till innehållet i seminarierna. Forskarna har även samtalat med barn, personal och föräldrar i gruppintervjuer och enskilda intervjuer och har följt den vardagliga verksamheten med hjälp av videoobservationer. De studier som presenteras i detta temanummer handlar om hur tillhörighet skrivs fram i Rammeplan for barnehagen, hur föräldrar med migrantbakgrund upplever sitt barns (och sin egen) tillhörighet i förskolan, hur personalen upplever och tillrättalägger arbetet med tillhörighet i vardagens praxis samt barns tillhörighet till olika gemenskaper i förskolan.

Varför ett tema om tillhörighet?

Tillhörighet är en grundläggande fråga i förskolan. Att barn känner tillhörighet till – och är en del av – förskolans olika gemenskaper framhålls i Rammeplan for barnehagen som ett grundläggande pedagogiskt uppdrag (Kunnskapsdepartementet, 2017). Samtidigt som tillhörighet beskrivs i rammeplanen som ett eftersträvansvärt värde och en existentiell fråga, är tillhörighet ett villkor som ligger invävt i institutionens kollektiva karaktär. Själva grundvalen för förskolan är gemenskap. Att vara del av en gemenskap antas ofta ge upphov till – eller bygga på – tillhörighet.

Liknande tankar ges uttryck för i forskningen. Tillhörighet beskrivs som en känslomässig och djupt existentiell längtan av att höra till ett sammanhang, ”en plats där man hör hemma” och som har med människors upplevelse av välbefinnande att göra (May, 2013; Probyn, 1996; Sumsion & Wong, 2011; Yuval-Davis, 2011). Tillhörighet förutsätts vara något som tillhör människolivet och som handlar om människors ömsesidiga beroende (Anstonish, 2010; Guo & Dalli, 2016; Over, 2016).

Tillhörighet ses således som något positivt och viktigt och tas för givet som en central uppgift i förskolan (Johansson & Puroila, 2021). Samtidigt visar studier att personalen upplever arbetet med tillhörighet både komplext, förgivettaget och svårt att realisera i vardagen.

Personal upplever sig sakna kompetens och ställs inför olika dilemman då frågor om tillhörighet aktualiseras i vardagen (Berge & Johansson, accepterad; Juutinen & Kess, 2019; Piskur et al., 2017; Zachrisen, 2015). Det är inte heller självklart att alla barn upplever

tillhörighet. Även om tillhörighet och inkludering ofta lyfts som hjärtefrågor i förskolan kan praktiken visa att processer av exkludering och utanförskap snarare riskerar att förstärkas i förskolan och där frågor om makt har betydelse (Berge & Johansson, accepterad; Piskur et al., 2017; Zachrisen, 2015). Samtidigt saknas kunskap om kritiska aspekter för att barn ska uppleva tillhörighet i de olika gemenskaper som utvecklas i förskolan. De studier som vi presenterar i det här temanumret svarar mot detta kunskapsbehov och tar sig an denna problematik och då med inspiration från en teori: tillhörighetspolitik (Yuval-Davis, 2011).

Tillhörighet– ett politiskt projekt

Vi har tagit utgångspunkt i Nira Yuval-Davis teori (2011) och ser processer för tillhörighet som politiska projekt, där privilegier och makt ofta avgör vad som räknas som innanför och utanför olika gemenskaper, vem som tillhör och/eller positioneras som ”vi” eller som ”de andra”. Tillhörighet förstår vi med utgångspunkt i två perspektiv: *upplevelsen* av tillhörighet och hur tillhörighet *skapas* och/eller hindras (Yuval-Davis, 2011).

Det betyder att både individens emotionella upplevelser *och* strukturella villkor (status, kön, etnicitet, materialitet etcetera) är viktiga då tillhörighet skapas.

Situerad intersektionalitet är ett viktigt begrepp i Yuval-Davis teori. Situerad intersektionalitet betyder att tillhörighetspolitik måste förstås mot bakgrund av olika men interrelaterade aspekter: *människors sociala tillhörigheter, människors identifikationer och emotionella kopplingar till olika gemenskaper* samt de *etiska och politiska värderingar* gentemot vilka människor värderar sina egna och andras tillhörigheter. Dessa aspekter är av avgörande betydelse för hur tillhörighet görs, de är alla ömsesidigt konstituerande, samtidigt kan de inte reduceras till varandra (Yuval-Davis, 2011). De är situerade i bemärkelsen att de alltid befinner sig i ett sammanhang, en plats, en historia, i en viss tid och ett visst rum. Det betyder att barnen kommer till förskolan med en rad olika erfarenheter av sociala kategorier. Som att de tillhör en viss nation, en social klass, pratar ett visst språk, tillhör en viss åldersgrupp, är av ett visst kön, kan vara i behov av extra stöd, tillhör en viss vänskapsgrupp eller liknande. Dessa sociala och mänskliga aspekter är en del av mångfalden och får betydelse för hur tillhörighet förstås och görs i förskolan.

Detta är ett nytt sätt att se på tillhörighet i förskolan som ett politiskt projekt; där tillhörighet görs av barn och vuxna i förskolans vardag, i återkommande förhandlingar om gränser – vem och vad som ger rätt att ingå i olika gemenskaper och där både individens emotionella upplevelser och strukturella villkor och makt är viktiga. Begreppet tillhörighet, som ger en ny dimension till exkluderings- och inkluderingsprocesser genom att fokusera på deltagarnas upplevelser och skapande av tillhörighet, är inte heller särskilt frekvent i litteraturen.

De olika artiklarna

I de olika artiklar som ingår i temanumret berörs olika frågor som har med tillhörighet att göra. Rammeplan for barnehagen är ett grundläggande dokument för de yrkesverksammas arbete med tillhörighet i förskolan. En av artiklarna granskar hur tillhörighet kommer till uttryck i rammeplanen. I sin studie *Fellesskap og tilhørighet i barnehagen. En analyse av fellesskapskonstruksjoner i Rammeplan for barnehagen* belyser Anita Berge hur rammeplanen beskriver gemenskap och tillhörighet som centrala värden i förskolan.

Förskolan har ett ansvar att se till att alla barn upplever tillhörighet till förskolans gemenskap, men vad innebär det? frågar sig Berge. Vad ingår i rammeplanens beskrivningar av gemenskaper i förskolan och vem ges tillhörighet till dessa? Med hjälp av kritisk diskursanalys arbetar Berge med att synliggöra hur begreppen gemenskap och tillhörighet skapas i läroplanstexten och hur dessa relateras till andra sociala praktiker i samhället. Berge använder sig av Yuval-Davis analysbegrepp för att utmejsla vilka gemenskaper som skapas, gränserna för dessa samt de förgivettagna förståelser och värden som kan ligga till grund för hur gemenskap och tillhörighet skrivs fram.

Flera av artiklarna behandlar hur personalen förhåller sig till barnens gemenskaper och arbetar med tillhörighet i vardagen. I sin artikel *Hvordan skaper personalet i barnehagen vilkår for barns fellesskap og tilhørighet?* utforskar Kristin Fugelsnes personalens arbete med att stödja barns upplevelse av gemenskap och tillhörighet. Utgångspunkten för analysen är bland annat videoobservationer av de yrkesverksammas interaktioner med barnen. Fugelsnes finner att personalen arbetar med barns tillhörighet genom att skapa inkluderande aktiviteter där barn är tillsammans om något och man har en gemensam utgångspunkt. Situationerna varierar avseende på hur enkelt eller komplicerat det kan vara för barnen att delta och den kompetens som krävs av dem för att bli inkluderade. De flesta situationerna erbjuder emellertid ett möjlighetsrum där barn kan inkluderas. Utmaningen för de yrkesverksamma är att bli medvetna om dessa möjlighetsrum, hur de kan skapas och utnyttjas i arbetet med barns tillhörighet.

En annan artikel som intresserar sig för de yrkesverksammas perspektiv på barns tillhörigheter är Eva Johanssons studie: *Personalens blick på barns tilhørighet i førskolan — lika barn leka bäst?* I gruppintervjuer med personal från tre förskolor studerar författaren följande frågor: Hur ser barns gemenskaper ut utifrån de yrkesverksammas blick och vilka tillhörigheter är barnen del av? Vilka utmaningar och möjligheter för tillhörighet menar de yrkesverksamma att barnen möter i sina gemenskaper?

Yuval-Davis begreppsapparat används som utgångspunkt för att tolka de yrkesverksammas perspektiv på barns gemenskaper, deras gränсарbete och de villkor för tillhörighet som skapas. Analysen visar att personalen uppmärksammar en mängd olika gemenskaper och tillhörigheter som de menar att barnen är en del av och där likhet är ett centralt tema. I de yrkesverksammas förståelser av barns gemenskaper har spänningsfält

utmejslats vilka har betydelse för de tillhörigheter som möjliggörs. Dessa spänningsfält handlar om gemenskaper som utmanar förskolegemenskapen i stort samt frågor om anpassning, makt och konflikt som villkor för gemenskap.

Utmaningen för de yrkesverksamma är, skriver Johansson, att systematisk utnyttja sin rika kunskap om barns gemenskaper och de villkor för tillhörighet som skapas *och* att i det arbetet, tillsammans med barn, identifiera, problematisera och förändra orättvisor i förskolan som hindrar barns tillhörighet.

Två studier belyser tillhörighet med utgångspunkt från barnens perspektiv. Yngve Rosell utforskar barns uttryck för social exkludering i sin artikel *Brudd og sosial ekskludering i ulike barnefellesskap*. Rosell har följt barnens interaktioner via videoobservationer för att studera barns olika gemenskaper och de kommunikativa brytningar och exkluderingar som sker i barnens interaktioner. Studien visar hur barns gemenskaper ständigt förändras. Brytningar och exkluderingar är rikligt förekommande i barnens interaktion. Rosell identifierar tre former av social exkludering som barnen använder sig av: direkt, indirekt och planerad exkludering. I diskussionen lyfter författaren frågor om skillnader mellan ”naturliga brytningar” och exkluderingar i barns gemenskaper *och* barns personliga och gemensamma exkluderingar *samt* deras förståelse av gemenskapernas innehåll och gränser. Vad dessa skillnader betyder för de yrkesverksammas arbete med barns tillhörighet är frågor som Rosell diskuterar.

Den andra studien som intresserar sig för barns tillhörigheter är studien *Konstruksjon av identitetsfortellinger i barns sosiale lek*. Här undersöker Berit Zachrisen hur barn konstruerar identitetsberättelser i sitt lekande samspel.

Datamaterialet består av videoobservationer med barn mellan 3 och 6 år som är involverade i social lek. Studien försöker fånga rikedomerna i barns kommunikation där barnens icke-verbala uttrycksformer är centrala. Centralt i barnens kommunikation är deras skapande av kollektiva identitetsberättelser och deras olika uttryck för kollektiv handlingskraft. Den kollektiva handlingskraften tycks enligt Zachrisen, relaterad till barnens upplevelse av kollektiv gemenskap. Att delta i sådana gemenskaper tycks är viktigt för upplevelser av tillhörighet mellan barnen. Berättelserna som framträder handlar om att delta som en central aktör i en bekräftande och respektfull gemenskap. Barnens konstruktion av kollektiva gemenskaper kan emellertid också relateras till olika former av gränsdragningar. I konstruktionen av ett «vi» döljer sig även konstruktionen av ett «dom».

Kan förskolan vara en plats där föräldrar med minoritetspråklig bakgrund kan uppleva tillhörighet, frågar sig Gunnar Magnus Eidsvåg i artikeln: *Å høre til der du bor: om barnehagens rolle for barns og foreldres opplevelse av tilhørighet*.

I artikeln belyser Eidsvåg hur föräldrars tillhörighet kan stödjas genom förskolan. Eidsvåg analyserar sex intervjuer med föräldrar med annat modersmål än norska samt åtta gruppintervjuer med de yrkesverksamma och tar då utgångspunkt i frågor som: Hur knyter föräldrar kontakt med andra föräldrar? Kan barns vänskap ha en integrerande

funktion för föräldrarna? Analysen visar å ena sidan att förskolans olika arrangemang riktade till föräldrar är betydelsefulla, även om de inte förekommer så ofta. Vidare pekar Eidsvåg på att barnens vänskapsrelationer i stor grad är knutna till förskolan samtidigt som de är vikt för deras tillhörighet i den privata sfären utanför förskolan. Då barnet bor i närheten av vänner från förskolan, exempelvis, dras barnet mot dessa vänner också på fritiden. Detta påverkar i sin tur föräldrarnas möjligheter att utveckla relationer till andra föräldrar. Förskolan kan vara en plats där överskridande tillhörighet är något annat än ett ideal. Tillhörigheten genom förskolan grundläggs emellertid enligt Eidsvåg i huvudsak via bekantskaper, dvs. svaga sociala band. Sådana band ska dock inte undervärderas som en integrerande faktor i lokalsamhället där förskolan finns.

Med detta temanummer vill vi visa hur tillhörighet på olika sätt konstrueras i förskolan och där både individens emotionella upplevelser och strukturella villkor och makt är viktiga. Med hjälp av Yuval-Davis teori har tillhörighetspolitik varit i fokus och hjälpt oss att förstå och utforska komplexa inkluderings- och exkluderingsprocesser i vardagens praxis och i styrdokument. Det finns inte *ett* svar på hur tillhörighet konstrueras eller upplevs. Våra studier visar snarare att en mängd aspekter har betydelse för de möjligheter till tillhörighet som förskolan kan erbjuda. Ytterst är vårt syfte att medverka till förändring så att alla barn får möjlighet att uppleva en variation av tillhörigheter i förskolan. Våra studier visar att så inte alltid är fallet i dagens förskola – för en del barn kan vardagen bestå av ständiga ansträngningar för att ingå i en gemenskap och uppleva tillhörighet.

Människors upplevelser av tillhörighet aktualiseras ständigt i dagens globala samhälle. Tillhörighet är både en existentiell och politisk fråga som angår barn, personal och föräldrar och som kräver systematiskt arbete och kunskap för att identifieras och utvecklas i förskolan till något som gäller alla barn. Detta temanummer vill ge ett bidrag till denna kunskap och vill ge inspiration till en diskussion om villkor för tillhörighet i dagens förskola. Trevlig läsning!

Referenser

- Antonsich, M. (2010). Searching for Belonging – An Analytical Framework. *Geography Compass* 6, 644–659.
- Berge, A. & Johansson, E. (accepterad). The politics of belonging: Educators' interpretation of communities, positions, and borders in preschool. *Journal of International Research in Early Childhood Education*.
- Guo, K. & Dalli, C. (2016). Belonging as a force of agency; An exploration of immigrant children's everyday life in early childhood settings. *Global Studies of Childhood*, 1–14. <https://doi.org/10.1177/2043610616665036>

- Johansson, E. & Puroila, A.-M. (2021). Research Perspectives on the Politics of Belonging in Early Years Education. *International Journal of Early Childhood*. <https://doi.org/10.1007/s13158-021-00288-6>
- Juutinen, J. & Kess, R. (2019). Educators' narratives about belonging and diversity in northern Finland early childhood education. *Education North*, 26, 2. Available online: <http://www.abdn.ac.uk/eitn37>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehagen*. Oslo, Norge.
- May, V. (2013). *Connecting self to society. Belonging in a changing world*. Palgrave Macmillan.
- Over, H. (2016). The origin of belonging: Social motivation in infants and young children. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 371, 20150072.
- Piškur, B., Beurskens, A. J. H. M., Ketelaar, M., Jongmans, M. J., Casparie, B. M. & Smeets, R. J. E. M. (2017). Daily actions, challenges, and needs among Dutch parents while supporting the participation of their child with a physical disability at home, at school, and in the community: a qualitative diary study. *BMC Pediatrics* 17:12.
- Probyn, E. (1996). *Outside belongings*. Routledge. ISBN 9780415915847
- Sumsion, J. & Wong, S. (2011). Interrogating 'Belonging' in Belonging, Being, and Becoming: the Early Years Learning Framework for Australia. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 12, 28–45.
- Zachrisen, B. (2015). *Like muligheter i lek? Interetniske møter i barnehagen*. Universitetsforlaget.
- Yuval-Davis, N. (2011). *The Politics of Belonging: Intersectional contestations*. Sage.